

boek- besprekingen

Addie Gerritsen

JEUGDLITERATUUR. DIDACTIEK EN METHODIEK

Jacques Vos heeft een boek geschreven:
Jeugdliteratuur.

Hierin geeft hij een inleiding in de didactiek én de methodiek van jeugdliteratuur in het fundamenteel onderwijs: onderwijs aan kinderen van 4-16 jaar.

Al in de Inleiding formuleert Vos zijn opvattingen over literatuuronderwijs op duidelijke wijze: hij is tegen de eenzijdige benadering van de literatuurdidactiek, die kan worden aangeduid met termen als 'leesplezier', 'natuurlijk lezen', 'leesbereidheid', enzovoort.

Niet dat hij vindt dat hieraan geen aandacht moet worden besteed, maar leerlingen moet meer geboden worden dan deze tamelijk oppervlakkige benadering.

De pedagoog J.D. Imelman heeft Vos met zijn personalistische pedagogiek beïnvloed. Zijn opvatting, dat er bij onderwijs en opvoeding sprake moet zijn van een triadische relatie tussen kind, opvoeder en leerstof vormt min of meer de basis van Vos' literatuurdidactiek en methodiek.

Hoofdstuk 4, dat 'Standpunten' heet, is het laatste hoofdstuk van het deel over didactiek. Daar komt de theorie van Imelman aan de or-

de. Ik citeer:

'De waarde die Imelman toekent aan de rol van opvoeder/docent moet niet misverstaan worden. Een leerkracht is niet vrij om zijn leerlingen zo maar van alles te onderwijzen. Inleiden in betekenissen doet een docent ten behoeve van de persoonswording van het kind.' Ook wordt aandacht besteed aan de destijds gevoerde discussie over de inrichting van de middenschool, die zich bewoog rond het probleem van uitgaan van eindtermen of van zelfontplooiing.

Dit kunnen we ook betrekken op het onderwijs in het algemeen, maar zeker ook op het literatuuronderwijs. Vos is een voorstander van het formuleren van eindtermen, omdat het literatuuronderwijs anders 'achter de streep' dreigt te verdwijnen.

In de drie hoofdstukken die hieraan voorafgaan, wordt achtereenvolgens geschreven over 'De lezer op school', 'Doelstellingen en werkvormen' en 'Boekenkeuze'.

Bespreking hoofdstuk 1, 2 en 3

In het eerste hoofdstuk zet Vos uiteen, dat er rekening gehouden dient te worden met het leesgedrag van de leerlingen. Hij zet vraagtekens bij de zijns inziens verouderde opvatting, dat de leesontwikkeling volgens fasen zou verlopen.

De fasenleer houdt te weinig rekening met het feit, dat het milieu vaak bepalend is voor de leesontwikkeling. In deze laatste stelling kan ik mij zeer goed vinden; daarover heb ik indertijd een artikel geschreven in het *Moer*-themanummer 'Geletterdheid'.

Het belangrijkste onderscheid is gelegen in 'leestypen', met andere woorden: hoe lezen leerlingen verhalen. Voor de organisatie van de lessen zou meer rekening moeten worden gehouden met de theorie van Kolb, waarin uitgegaan wordt van verschillen in leerstijlen. Dat zal in de literatuurlessen niet zo'n gemakkelijke opgave zijn.

Doelstellingen en werkvormen worden in hoofdstuk 2 gecombineerd besproken. De reden dat Vos dit doet, ligt in de kritiek die hij heeft op de nadruk die in het algemeen wordt gelegd op het onderwerp werkvormen, die bovendien in het algemeen meer gericht zijn op boekpromotie dan op verwerking van de gelezen teksten. Daar het doel van de literatuurlessen, volgens Vos, zeker verder moet reiken, is

het van belang dat de relatie tussen doelstellingen en werkvormen in de gaten wordt gehouden.

Er worden mogelijke doelstellingen geformuleerd, gevolgd door een inventarisatie van werkvormen.

Het hoofdstuk over boekenkeuze gaat vooral over de vraag of er gekozen wordt voor het jeugdboek dat, in termen van de schrijver, een geïdealiseerd jeugdland weergeeft of het jeugdboek dat de 'echte' maatschappij weerspiegelt. Vos geeft leerplanopstellers een groot aantal vragen om te helpen die keus te maken. Bijvoorbeeld:

- kies ik boeken gericht op realiteit of boeken waarin fantasie een grote rol speelt?
- stel ik kwalitatieve eisen aan de boeken en andere teksten?
- kan ik boeken met een realistische inhoud onder de aandacht van de leerlingen brengen?
- hoe ver reikt mijn pedagogische verantwoordelijkheid?
- sluit het boek aan bij de levensbeschouwing van de school?
- wat verwachten ouders?

Ten slotte wordt stilgestaan bij een 'traditioneel' probleem uit het literatuuronderwijs: doet de docent aan smaakontwikkeling of acht hij het onderscheid tussen lectuur en literatuur van geen enkel belang?

Methodiek

Zoals gezegd wordt er in dit boek onderscheid gemaakt tussen didactiek en methodiek. Er behoort natuurlijk wel een relatie te bestaan: in de didactiek moet de verantwoording te vinden zijn voor de keuzen die bij de methodiek zijn gemaakt.

In het gedeelte Methodiek worden de volgende titels besproken:

- 5 Tekst met vragen
- 6 Cursorisch literatuuronderwijs
- 7 Thematisch of met een web?
- 8 Het 'hele' boek
- 9 Dierenverhalen
- 10 Traditionele verhalen
- 11 Meer dan het hier en nu
- 12 Jeugdliteratuur en 'andere vakken'
- 13 Vroeg beginnen
- 14 Boekpromotie.

De opzet van de hoofdstukken spreekt mij erg aan. Elk hoofdstuk begint met een inleiding,

die de techniek of het onderwerp verduidelijkt, waarbij tegelijkertijd al praktische tips worden gegeven en daarna volgen de uitwerkingen.

Ik begin met hoofdstuk 5, omdat ik me bij het lezen van de inhoudsopgave niet kon voorstellen hoe je nu een tekst met vragen kon combineren met literatuuronderwijs. Bovendien geldt voor mij de vraag of een tekst met vragen überhaupt wel zinvol is.

Wel, de heer Vos heeft gerekend op dit soort lezers, want de eerste zin van het hoofdstuk luidt: 'De titel van dit hoofdstuk zal sommigen van u doen gruwen.' Vervolgens zet hij uiteen, dat wij dan waarschijnlijk de verkeerde techniek van vragen stellen voor ogen hebben. Het gaat in dit hoofdstuk om vragen die helpen bij het begrijpen van de tekst, het uitspreken van waardering voor de tekst, het nadenken over de inhoud ervan. Dit type vragen kan het didactisch proces sturen en is onmisbaar bij het reflecteren op het gelezene.

Eerst wordt beschreven hoe het niet moet — ik geef u daarvan een mooi staaltje.

'Als inleidende tekst hebben de auteurs (van *Taalcirkel* — red.) gekozen voor een fragment uit *Het Achterhuis* van Anne Frank. Met welke opdrachten worden de leerlingen hierbij onder meer geconfronteerd?

"1 Geef een ander woord voor of een betekenisomschrijving van

2 Waarnaar verwijst

3 Zeg met andere woorden 'als het ware'."

Zeer bont maken de auteurs het als het *Dagboek* van Anne Frank dienst doet als aanzet tot een spellingsoefening!

"Vul in de volgende zinnen de goede werkwoordsvorm in:

1 behoren

Het Achterhuis van Anne Frank tot de meest gelezen boeken (ott)

14 worden

Allen weggevoerd naar een concentratiekamp (ott)".'

Vos heeft hier niet alleen bezwaren tegen het vakdidactische denken dat hieruit blijkt, maar heeft zelfs ethische bezwaren, die ik volledig met hem deel.

Dan krijgen we een andere aanpak, die uitgaat van vier niveaus van begrip.

1 Letterlijk tekstbegrip

— doet een beroep op intelligentie, leesvaardigheid en geheugen

— de leerling moet de tekst kunnen navertellen.

2 Interpretatie van de tekst

- doet een beroep op achtergrondkennis en het vermogen te associëren.

3 Kritisch denken

- doet een beroep op het vermogen te analyseren, te synthetiseren en oordelen te geven.

4 Creatief denken

- doet een beroep op verbeeldingskracht en emoties.

Elk 'hoger' niveau sluit het voorgaande in.

Het hoofdstuk geeft verder uitwerkingen voor de groepen 3 en 7 van de basisschool en voor de brugklas. En wat zo heel prettig is: het materiaal dat voor die lessen nodig is, staat zomaar achter het hoofdstuk. Je hoeft niet zes keer naar de bibliotheek om een bepaald boek te bemachtigen om er gedeelten uit te halen. Je hoeft niet je collega's af te lopen om te vragen of zij het soms hebben. Heerlijk!

Het volgende hoofdstuk (ik bespreek ze niet allemaal, alleen de hoofdstukken waarvan de titels mij op de een of andere manier intrigeren, een zeer subjectieve keuze dus), 'Cursorisch literatuuronderwijs', bevat een aantal voorbeelden van korte cursussen. Volledigheid is onmogelijk, maar de schrijver hoopt de lezer te inspireren tot het zelf maken van zulke cursussen en hij geeft daar ook aanwijzingen voor in de vorm van aandachtspunten:

- een cursus moet niet meer dan 4 à 5 lessen in beslag nemen;
- de cursus moet duidelijke doelstellingen hebben: wat gaan de leerlingen leren;
- leerlingen moeten de teksten 'aankunnen';
- de cursus mag geen geïsoleerd onderdeel van het leerplan zijn;
- de samenstellers moeten letten op geleidelijke herhaling en verdieping.

Dan volgen er weer uitwerkingen voor de groepen 3 en 7 van de basisschool.

Maar wat tegenvalt in dit hoofdstuk is, dat de teksten van de te gebruiken verhalen nu weer niet zijn afgedrukt. Jammer, jammer!

Een ander hoofdstuk laat onder meer zien welke mogelijkheden thematisch literatuuronderwijs kan bieden. Ik neem aan, dat de lezers wel een voorstelling hebben van thematisch literatuuronderwijs. Dat bespreek ik hier dus niet, wel het tweede gedeelte van dit hoofdstuk, namelijk het 'webben'.

De theorie zegt, dat 'ons denken' erg is beïn-

vloed door de Duitse vakdidactiek, met name de emancipatorische doelstellingen van het werken met thema's. De Amerikanen daarentegen zijn meer gericht op de ontplooiing van de individuele lezer en kennen dus een meer open benadering. Zo'n open benadering is het 'webbing-system'.

Het ontwikkelen van een web is een manier waarop docenten ideeën om een bepaald thema of onderwerp kunnen ordenen. Een uitgewerkt web kan beschouwd worden als een leerplan op langere termijn, terwijl het ook aanwijzingen geeft en suggesties doet voor de werkzaamheden op korte termijn.

Webben is geen gemakkelijk karwei. Ik neem een voorbeeld uit het boek over (zie pag. 40).

Tot slot nog aandacht voor hoofdstuk 8, 'Het "hele" boek'. Citaat:

'Wanneer een docent werkt met een lees/literatuurmethode zal hij zich noodgedwongen moeten beperken tot het laten lezen van verhalen en fragmenten uit boeken. Hij hoopt dat zijn leerlingen door die fragmenten worden gestimuleerd om het hele boek te lezen. Het zou een slechte zaak zijn, wanneer het literatuuronderwijs zich zou beperken tot fragmenten en korte verhalen. Uiteindelijk moet de doelstelling zijn, dat leerlingen boeken willen lezen.'

Wanneer een docent er voor kiest een boek te bespreken, kan hij gebruik maken van het schema van Theodoor Karst:

- voorinformatie: hierin geeft de docent een korte beschrijving van het boek (o.m. het genre); hij noteert ook relevante informatie over de auteur
- tekstanalyse: een nauwkeurige beschrijving van de inhoud van het boek en van de manier waarop de inhoud wordt gepresenteerd (structuur)
- didactische analyse: wat zijn de didactische mogelijkheden van het boek?
- suggesties voor behandeling in de klas (methodiek): op grond van analyse van de tekst en van de didactische mogelijkheden wordt een aantal behandelingsmogelijkheden opgegeven.

Dit stramien wordt ook weer uitgewerkt aan de hand van voorbeelden. De nadruk in deze lessen ligt op de individuele leerling. Vos pleit verder nog voor het ontwikkelen van leeskaarten en/of werkbladen om de verwerking te structureren.

Zing naar de maan Navaho, door Scott O'Dell⁹

taalbeschouwing

- wat kom je over de Navaho-taal uit het boek te weten?
- onderzoek indianentaal in het algemeen
- onderzoek naar tweetaligheid

kaarten tekenen

- maak een kaart van de tocht
- teken hoe het reservaat alsmaar kleiner werd
- zoek op waar nu Navaho-reservaten zijn

waardenontwikkeling

- wat kom je over de leefregels van de Navaho's te weten?

**Zing naar de maan
NAVAHO**

historische verdieping

- verschillende bronnen over de tocht vergelijken
- nagaan hoe Navaho's nu leven
- onderzoeken of er in andere periodes van de geschiedenis ook mensen gedwongen waren weg te trekken
- lezen over interneringen

creatieve vorming

- weefsels van Navaho's bekijken
- in het zand tekenen
- wandschildering van het verhaal maken

schrijven

- het verhaal vanuit een bepaald perspectief beschrijven
- brieven schrijven naar Navaho-kinderen
- schrijf aanwijzingen voor het maken van een tekening in het zand
- stel je voor dat je een indiaan bent die naar zijn schapen kijkt: wat denk je dan zoal?

verwante literatuur

*andere boeken van
Scott O'Dell*
Het eiland van de
blauwe dolfijnen

*andere boek over indianen
in Amerika*
De vlucht van Nataiyu door
Käthe Recheis

In dit boek geeft Scott O'Dell de barre tocht van de Navaho's naar hun aangewezen reservaat weer. Het boek is geschikt voor leerlingen van ongeveer elf jaar.

Het boek *Jeugdliteratuur* is boeiend en helpt een docent op weg om weer eens met wat meer enthousiasme het literatuuronderwijs aan te pakken. Het biedt vele mogelijkheden. En ook als men het niet met alle uitgangspunten eens is, is het toch heel bruikbaar: allerlei losse lessuggesties en ideeën kunnen evengoed in andere visies worden ingepast. Elk wat wils, al zal dit niet de eerste bedoeling zijn van Jacques Vos.

Jacques Vos *Jeugdliteratuur. Didactiek en methodiek* Uitgeverij Martinus Nijhoff, Leiden, 1987.